

Mr. sc. Fitim RIFATI

IDRIZ SEFERI NË LËVIZJEN KOMBËTARE SHQIPTARE

Gjilani dhe rrethina e tij në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare zënë një vend mjaft të rëndësishëm. Ky territor verilindor i viseve shqiptare është pjesë e pandashme dhe rrugëkalim i përpjekjeve dhe lëvizjeve për të drejta dhe pavarësi kombëtare, që në çdo kohë ka qëndruar në ballë të detyrës kombëtare, duke i dhënë atdheut bijë dhe bija që vunë zemrat e tyre në altarin e lirisë. Njëri ndër udhëheqësit kryesor që organizoi luftën e popullit për mbrojtjen e viseve shqiptare nga pushtuesit osmanë, serbë, bullgarë etj., dhe që luftoi për bashkimin e viseve shqiptare në një shtet kombëtar, ishte kryetrimi dhe tribuni popullor i kësaj ane, Idriz Seferi.

Idriz Seferi lindi më 14 mars 1847 nga një familje me vlera kombëtare, në kohën kur po zhvilloheshin kryengritjet shqiptare kundër reformave të Tanzimatit. Mësimet e para i bëri në odën e burrave, meqë mungonin shkollat shqipe dhe aty kalitej në frymën kombëtare. Që në moshën fëmijërore ai mori ngarkesa përkujdesjeje ndaj familjes, gjë e cila ndikoi në formimin dhe pjekurinë e tij. Sa ishte 16 vjeç u emërua si pleqnar nga këshilli gjyqësor i fshatit, që shërbente për pajtimin

e gjaqeve dhe ngatërresave me të cilat përballeshin banorët e kësaj ane.¹ Këtë veprimtari kombëtare ai do ta vazhonte gjatë gjithë jetës së tij jo vetëm në këto anë, por edhe më gjerë në vise të tjera shqiptare.

Që në moshën fëmijërore ai përballët me aktivitetin e çetave serbe në rajonin e Gjilanit, me qëllimet e të cilave nuk mund të pajtohej në asnjë mënyrë. Si rezultat i kësaj veprimtarie përçarëse dhe padrejtësisht komprometuese që po ndiqnin çetat serbe, ai ishte përleshur me to në afërsi të fshatit Hogosht të Kamenicës, me ç'rast ishte plagosur lehtë. Në ndërkohë u martua në moshën 20 vjeçare, ndërsa bashkëshorten e kishte nga fshati Bresalc i Gjilanit me të cilën pati dymbëdhjetë fëmijë, prej të cilëve njëmbëdhjetë i kishin vdekur. Qëllimi ekspansionist i Principatës së Serbisë në drejtim të viseve shqiptare dhe Karadakut, ndikuan që Idriz Seferi të refuzonte edhe urdhrin e autoriteteve osmane për të shërbyer si nizam në kuadër të ushtrisë.²

Kriza Lindore e viteve 1875-1878 i kishte gjetur viset shqiptare në një situatë mjaft të ndërlikuar ndërkombëtare dhe që rrezikonte integritetin territorial të Perandorisë Osmane dhe viseve të banuara me shqiptarë. Në një situatë të tillë, për të ngritur në një shkallë më të lartë vetëdijen dhe çështjen kombëtare, Idriz Seferi me një çetë luftëtarësh, në maj të vitit

1 Akademia e Shkencave e Shqipërisë, *Fjalor enciklopedik shqiptar*, vëllimi i tretë, Tiranë, 2009, f. 2307; Ramiz Abdyli & Abdurraman Zylfiu, *Fjalor historik – ngjarje, personalitete dhe shprehje*, Shkup-Preshevë, 2009, f. 176; Shaban Braha, *Idriz Seferi në Lëvizjet Kombëtare Shqiptare*, “8 Nëntori”, Tiranë, 1981, f. 9-11.

2 Herën e dytë është martuar në moshën 42 vjeçare, në vitin 1899 me Baftije Xhaferin nga Stublla e Poshtme me të cilën lindi po ashtu 12 fëmijë: 7 djem dhe 5 vajza. Shih më gjerësisht: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës (në tesktin e mëtejshëm ASHAK), fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi – kreshniku i Karadakut*, fejton, “Rilindja”, Prishtinë, 14.1.1970, f. 13; Shaban Braha, *Idriz Seferi në Lëvizjet Kombëtare Shqiptare*, “8 Nëntori”, Tiranë, 1981, f. 14-16.

1875, po luftonte kundër autoriteteve osmane e bandave serbo-bullgare. Në betejën që ishte zhvilluar në afërsi të Preshevës ndërmjet çetës së tij dhe një ekspedite osmane, ai mbeti i plagosur në kokë (plumb të cilin edhe pasi e mjekuan nuk arritën t'ia heqin dhe kështu atë do ta mbaj në kokë deri në vdekje³), u zu dhe u burgos në Nish. Gjykata perandorake, duke e vlerësuar si person të rrezikshëm, e dënoi me 101 vjet burg, por ky dënim nuk e kishte frikësuar aspak Idrizin, madje as kërcënimet që i bëheshin. Situata e krijuar nga lufta ruse-osmane e viteve 1877-1878, ndikoi edhe në lirim të tij nga burgu i Nishit në nëntor të vitit 1877.⁴

Si rezultat i luftës ruse-osmane, Principata e Serbisë, e cila u bashkua përkrah ushtrive ruse kundër Perandorisë Osmane, kishte bërë përparim drejt jugut duke okupuar sanxhakun e Nishit, Pirotin, Vranjën, Leskovcin dhe kishte arritur deri në Gjilan.⁵ Idriz Seferi me çetat vullnetare po bënte luftë kundër forcave serbe deri në Vranjë e Leskoc. Ai i koordinonte veprimet e tij me degën e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Shkup dhe kryetarin e saj Abdyl Shkupin, ndërsa në ndërkohë konsultoheshin edhe me Sulejman Vokshin. Kështu, viset shqiptare të kazasë së Gjilanit, Vranjës, Kumanovës e Vardarit do të mbroheshin nga forcat vullnetare të Karadakut që drejtoheshin nga Idriz

3 Fehmi Rexhepi, *Kontributi i Idriz Seferit në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, në Jeta dhe vepra e Idriz Seferit*, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2003, f. 41-42. Nga informatat e mbledhura të pinjollët e tij në Prishtinë, më 28.08.2012, kemi arritur të marrim informacionin se Idriz Seferi kishte mbajtur dy plumba në kokë dhe një plumb në qafë deri në vdekje të tij. Çdo herë që shkonte tek berberi të rregullonte flokët, i thoshte atij: "*Këta dy shokë mos m'i prek!*", që nënkuptonte dy plumbat në kokë, ngase i shkaktonin dhimbje nëse ia ngacmonin, ndërsa për plumbin që mbante në qafë u thoshte nipave të tij: "*Këto e kanë në quran*".

4 Sh. Braha, *vep e cit.*, f. 17-26.

5 Grup autorësh, *Historia e Popullit Shqiptar II (Rilindja Kombëtare Shqiptare – vitet 30` të shek. XIX-1912)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë & Instituti i Historisë, Toena, Tiranë, 2003, f. 144.

Seferi.⁶ Mirëpo, nuk do të ishte vetëm ky territor ku Idriz Seferi dhe bashkëlufëtaret e tij do të angazhoheshin për t'i rezistuar ushtrive të shteteve fqinjë ballkanike. Në mbrojtje të Plavës dhe Gucisë (tetor 1879-janar 1880), Idriz Seferi kishte dërguar 100 luftëtarë nga forcat shqiptare të viseve të Karadakut, të cilat u shquan në betejën e Nokshiqit, ku ushtria malazeze pësoi disfatë të rëndë.⁷

Në sulmin e forcave të Lidhjes Shqiptare ndaj Shkupit, më 4 janar 1881, të komanduara nga Sulejman Vokshi, Idriz Seferi me bashkëlufëtaret e tij kishte sulmuar kazermat e ushtrisë osmane nga pjesa verilindore e qytetit. Kështu, në Shkup Lidhja Shqiptare arriti të vendoste autoritetin e saj, ndërsa në mesin e drejtimin të organeve të pushtetit u zgjodh edhe Idriz Seferi. Pas çlirimit të Prishtinës nga Sulejman Vokshi, Idriz Seferi me bashkëlufëtarë çliroi Kumanovën më 19 janar 1881, Preshevën më 21 janar 1881 dhe me forca të tij u nis drejt Gjilanit, të cilin e çliroi së bashku me forcat e Ali Ibër Nezës e Mic Sokolit.⁸

Idriz Seferi u rezistoi forcave të Dervish Pashës që ishin nisur në drejtim të Gjilanit, ndërsa pas betejave të fundit të forcave të Lidhjes kundër atyre osmane në Carralevë, Shtime e Slivovë, për të mos rënë në duart e pushtetit, së bashku me luftëtarët e tij u ngjiti në malet e Karadakut. Me gjithë premtimet dhe ofertat që i bënte administrata osmane, ai nuk pranoi të nënshtrohej. *"Shqipnia dhe shqiptari nuk shiten në Pazar"*, shprehej Idriz Seferi. Megjithatë një politikë e tillë nuk pati efekte, atëherë atij iu organizua një komplot i përbashkët osman dhe serb, i cili rezultoi me plagosjen e tij, por bashkëlufëtaret nuk e lanë vetëm që ai të binte në duart e armiqve.⁹

6 Sh. Braha, *vep e cit.*, f. 33-35.

7 Po aty, f. 36.

8 Po aty, f. 38-39.

9 ASHAK, fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi – kreshniku i Karadakut*, fejton, "Rilindja", Prishtinë, 17.1.1970, f. 13; Sh.

Pas viteve të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, Idriz Seferi nuk e ndali aktivitetin e tij atdhetar. Kështu, në vitin 1893, së bashku me 100 luftëtarë të Karadakut mori pjesë në kryengritjen që kishte shpërthyer në Drenicë dhe Shalë të Bajgorës. Meqë kishte rënë në kontakt me atdhetarin Haxhi Zeka, i kishte premtuar atij se do të gjente përkrahjen e viseve të Karadakut në çdo përpjekje që do të ndihmonte ruajtjen e viseve shqiptare dhe emancipimin kombëtar. Kështu, ai kishte marrë pjesë në Kuvendin e Pejës (23-29 janar 1899) përkrah Haxhi Zekës, Bajram Currit etj.¹⁰

Në dekadën e parë të shek. XX, është me rëndësi të theksohet edhe aktiviteti i çetave serbe në rajonin e Gjilanit dhe rrethinës. Në korrik të vitit 1907 kishte arritur çeta komite në krye me Nikoliq Dragolubin e Beogradit, e cila në përbërje të saj kishte 30-32 vetë. Kjo çetë ishte strehuar në kishën e fshatit Pasjan dhe aty për 3 ditë rresht, u kishte rënë në sy kalimtarëve shqiptarë, pasi që komitet tashmë ishin edhe të dehur nga alkooli. Lajmi i ishte përcjellur edhe Idriz Seferit, i cili kishte dhënë kushtimin për asgjësimin e kësaj çete. Në luftimet që u zhvilluan në Pasjan dhe Gjylekar, pati të vrarë nga të dyja palët, në mesin e të cilëve edhe drejtuesi i çetës serbe Nikoliq Dragolubi. Kështu, kjo çetë u asgjësua nga Idriz Seferi dhe bashkëluftëtarët e tij.¹¹

Në fazën e katërt të saj, Lëvizja Kombëtare Shqiptare u karakterizua me ngritjen për një shkallë më të lartë të lëvizjeve politike dhe kulturore gjatë viteve 1908-1910 dhe kohës së shpërthimit të kryengritjeve të mëdha kundërosmane në vitet

Braha, vep e cit., f. 41-43.

10 Sh. Braha, vep e cit., f. 47-48. Më gjerësisht për Lidhjen Shqiptare të Pejës, shih: Kristaq Prifti, *Lidhja Shqiptare e Pejës – Lëvizja Kombëtare (1896-1900)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë dhe Instituti i Historisë, Toena, Tiranë, 2002.

11 ASHAK, fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi – kreshniku i Karadakut*, fejtton, "Rilindja", Prishtinë, 18-19.1.1970, f. 13.

1910-1912, aspekte këto në të cilat Idriz Seferi pati një rol domethënës dhe kontribuoi bindshëm në sukseset e tyre. Për të qenë më afër realizimit të aspiratave kombëtare, shqiptarët ishin bërë pjesë e Lëvizjes Xhonturke që nga fillimi i saj. Meqenëse situata e përgjithshme në Perandorinë Osmane, përfshirë këtu edhe viset shqiptare, ishte e rëndë dhe pozita e shqiptarëve fare e vështirë, atëherë ata u inkuadruan në programin e Turqve të Rinj për të rikthyer në funksion kushtetutën e vitit 1876, e cila u garantonte atyre trajtim të barabartë me të gjitha kombet dhe kombësitë e Perandorisë. Kështu, Idriz Seferi kishte rënë në kontakt me degën e komitetit xhonturk në Shkup, ku e mbështeste programin e tij për qëllime të caktuara kombëtare.¹² Ai luajti një rol të rëndësishëm në organizmin dhe mbarëvajtjen e Kuvendit të Ferizajt (5-23 korrik 1908), i cili rezultoi me ngadhënjimin e Revolucionit Xhonturk dhe rishpalljen e kushtetutës.¹³

Pas Revolucionit Xhonturk, Idriz Seferi dha një kontribut të çmuar në emancipimin kombëtar të arsimit dhe shkollës shqipe si në Gjilan e rrethinë të tij dhe po ashtu në qytete të tjera të Vilajetit të Kosovës. U angazhua që në Normale të Elbasanit të dërgoheshin sa më shumë të rinj të këtyre trevave, në mënyrë që të përgatitej një kuadër arsimor mbi bazën e frymës kombëtare, që më pas të edukonte dhe arsimonte popullin në shkollën dhe gjuhën shqipe. Si rezultat i përpjekjeve të tij dhe atdhetarëve të tjerë u dërguan në Normale të Elbasanit 5 të rinj nga Gjilani.¹⁴ Mirëpo, demagogjia i kishte lëshuar vendin dhunës. Përparimi i shqiptarëve e pengonte regjimit xhonturk, i cili kishte vendosur të ndalonte çdo përpjekje në shërbim të çështjes kombëtare shqiptare.

12 Sadullah Brestovci, *Lëvizja Kombëtare në Kazanë e Gjilanit – Islam Pira (1861-1931)*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2008, f. 34.

13 Ramiz Abdyl, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1910*, Libri 1, Instituti i Historisë, Prishtinë, 2004, f. 24-37.

14 F. Rexhepi, *pun. i cit.*, f. 57-58.

Ekspeditat e Xhavit Pashës të vitit 1909, taksat dhe tatimet e reja, rekrutimi i detyruar ushtarak, masat për çarmatimin me dhunë të popullsisë, ndjekjet policore kundër klubeve e atdhetarëve shqiptarë, si edhe reaksioni xhonturk kundër shkollës e shkrimit shqip, i acaruan më tej marrëdhëniet e shqiptarëve me qeveritarët xhonturq. Për t'i bërë rezistencë dhe parandaluar veprime të tilla, shqiptarët e Vilajetit të Kosovës vendosën të merrnin masa organizimi luftarak.¹⁵ Vendimi për shpërthimin e kryengritjes ishte marrë që në dhjetor të vitit 1909 kur krerët e Lëvizjes Kombëtare në Vilajetin e Kosovës, ishin mbledhur në një fshat afër kryeqytetit të vilajetit në Shkup, në të cilin kishin marrë pjesë Isa Boletini, Idriz Seferi etj.¹⁶

Në vazhden e këtyre përpjekjeve për mobilizimin shpirtëror dhe fizik të shqiptarëve për t'iu bashkuar një kryengritjeje kundër regjimit të ashpër xhonturk, në mars të vitit 1910 nën nismën dhe organizimin e Idriz Seferit u mbajt në Gjilan një tubim në të cilin përveç prijësve të kësaj ane morën pjesë edhe Isa Boletini e Bajram Curri.¹⁷ Ky aktivitet u kishte rënë në sy autoriteteve xhonturke sa që ato kapën Idriz Seferin dhe disa prijës të kësaj ane dhe i burgosën pabesisht në zyrën e kajmekamit të Gjilanit. Kjo ngjarje bëri jehonë në popull, sa që lajmi i ishte përcjellur të birit të Idrizit, Isufit, i cili të nesërmen arriti në Gjilan me një grup vullnetarësh, u fut në objektin ku ishte burgosur i ati dhe prijësit e tjerë, i drejtoi armët përballë zaptijeve dhe kërkoi lirin e menjëhershëm të tyre. Vendosmëria e Isufit dhe vullnetarëve të tij alarmoi kajmekamin dhe e shtrëngoi atë jo vetëm të lironte të burgosurit, por edhe kërkoi falje për këtë akt i cili gjoja se kishte ndodhur si pasojë e keqinformimit para se ata të arrestoheshin dhe burgoseshin. Në ndërkohë derisa lajmëtari i kajmekamit po kërkonte prej të

15 *Historia e Popullit Shqiptar II...*, f. 426.

16 R. Abdyli, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1910*, f. 311.

17 F. Rexhepi, *pun. i cit.*, f. 41-42.

burgosurve që të dilnin sa më shpejt në mënyrë që të shmangej një konflikt i armatosur në përmasa të gjera, Idriz Seferi me gjakftohtësi po mbathte opingat dhe i ishte përgjigjur lajmëtarit: “*Ngadalë kam hyrë e ngadalë do të dalë*”.¹⁸ Idriz Seferi ishte ngarkuar që me kryengritësit e Karadakut të pengonte depërtimin e forcave osmane nga Shkupi në drejtim të qyteteve të tjera të Vilajetit të Kosovës. Ishte meritë strategjike e këtij atdhetari dhe komandantit të shquar, që së bashku me 3.000 forca kryengritëse të merrte në dorë Grykën e Kaçanikut më 23 prill 1910, me të cilën u tregonte gazetarëve të huaj se qëllimi i kryengritjes ishte autonomia e Shqipërisë.¹⁹ Pas ballafaqimeve dhe përlëshjeve që u zhvilluan mes kryengritësve dhe forcave osmane, arena e luftës u zhvendos në Moravën e Epërme. Në betejën e Drenogllavës, ku forcat kryengritëse drejtoheshin nga Idriz Seferi, të cilit gjatë tërë kohës po i qëndronte përkrah edhe e shoqja, Baftije Seferi, nënë e 12 fëmijëve²⁰, pati të vrrarë e të plagosur nga të dy taborët. Sulmet e forcave kryengritëse të kazasë së Gjilanit, si në Pozheran, Smirë, Nikoc e Kurbali, e sfiduan edhe njëherë ushtrinë osmane, e cila ishte shumëfish më e fortë në armatime dhe në ushtarë. ²¹Mirëpo, ajo shtoi përforsimet dhe gradualisht arriti të shuante grupet kryengritëse të kësaj ane, madje duke përdorur metoda tmerruese për të bindur kryengritësit që të dorëzoheshin. Idriz Seferi u dënua me vdekje në mungesë nga ana e autoriteteve osmane dhe kërkohej ekzekutimi i tij.²² Atij iu ofrua strehim në Serbi, por atë e kishte refuzuar për shkak se qeveria e Beogradit do t’ia dorëzonte autoriteteve osmane, prandaj ai nuk i besonte këtij veprimi “qëllimmirë” të Serbisë.²³

18 ASHAK, fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi – kreshniku i Karadakut*, fejtton, “Rilindja”, Prishtinë, 20.1.1970, f. 13.

19 R. Abdyli, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1910*, f. 336-339.

20 F. Rexhepi, *pun. i cit.*, f. 50.

21 R. Abdyli, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1910*, f. 374.

22 Po aty, f. 398.

23 Ramiz Abdyli, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1911-1912*, Libri 2, Instituti

Ndonëse kryengritja shqiptare e vitit 1910 u shua, pozita e shqiptarëve në Perandori nuk u përmirësua aspak. Regjimi xhonturk për shqiptarët në përgjithësi dhe ata të Gjilanit me rrethinë në veçanti, vazhdonte të mbetej i padurueshëm edhe në vitet 1911-1912. Idriz Seferi, ndër udhëheqësit e Lëvizjes Kombëtare në Gjilan dhe rrethinë, i kishte deklaruar peshkopit të dioqezës Shkup-Prizren në Shkup se pakënaqësia e tij dhe e popullit të anës së Karadakut kundër regjimit xhonturk kishte arritur kulmin, një kryengritje e re kundër këtij regjimi ishte e pashmangshme dhe se ai do të ishte ndër të parët e kësaj ane që do t'i rrëmbente armët.²⁴

Përgatitjet për këtë kryengritje po bëheshin që në vitin 1911, ndërsa për këtë çështje Hasan Prishtina kishte pasur një takim edhe me konsullin austro-hungarez Kral në Selanik, më 5 janar 1912 gjatë kthimit të tij në Stamboll. Ai, në bisedë e sipër kishte folur rreth gjendjes aktuale me të cilën po përballeshin shqiptarët dhe se kishte vërejtur një unitet të tyre lidhur me pakënaqësinë që ata kishin me pushtetin xhonturk. Sipas tij, vetëm një kryengritje e shqiptarëve do të mund të shtrëngonte pushtetin xhonturk për përmirësimin e pozitës së shqiptarëve në Perandori. Hasan Prishtina kishte folur edhe për autonominë e Shqipërisë, mirëpo lidhur me këtë çështje ai kishte kërkuar edhe ndihmën e Austro-Hungarisë për mbështetjen e interesave të shqiptarëve. Ai ishte siguruar në ruajtjen e integritetit të Shqipërisë nga ana e konsullit austro-hungarez, i cili kishte vlerësuar se në Shqipëri kishin filluar aksione për organizimin e një kryengritje.²⁵ Madje këtë mbështetje e kishte konfirmuar edhe kabineti i Vjenës.²⁶

i Historisë, Prishtinë, 2004, f. 11.

24 Arkivi i Institutit të Historisë në Tiranë (në tekstin e mëtejme AIHT), Vj-22-11-1104, Telegram i konsullit austro-hungarez nga Shkupi dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, 8 shkurt 1912.

25 AIHT, Vj-22-2-235, Raport sekret i konsullit austro-hungarez në Selanik dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, 31 janar 1912.

26 AIHT, Vj-22-6-609, Urdhër rezervat drejtuar konsullit të përgjithshëm në

Derisa po zhvilloheshin zgjedhjet në pranverë të vitit 1912, autoritetet osmane po përdornin çdo mënyrë për të nxjerrë fitues kandidatët qeveritar. Parregullsi të tilla ishin shënuar edhe në Gjilan e rrethinë. Kështu, kreu më në zë i Gjilanit, Idriz Seferi, ditën e zgjedhjeve kishte shkuar në klubin xhonturk dhe duke treguar dy petllaket në brez, ishte deklaruar se "...*nuk do të lejojë që në Gjilan të sillen andej e këtej xhonturqit...*".²⁷ Ndonëse kryengritja kishte shpërthyer në pjesën veriperëndimore dhe qendrore të Vilajetit të Kosovës, ai qe fare aktiv në të dhe lëvizte sa në Prishtinë, Drenicë, e Gjilan.

Në Kuvendin e Junikut (21-25 maj 1912), në të cilin shqiptarët e kazasë së Gjilanit dhe sanxhakut të Shkupit deklaroheshin se i pranonin paraprakisht të gjitha vendimet që do të nxirrnin krerët pjesëmarrës²⁸, ishte vendosur që perspektiva e kryengritjes të përhapet në pjesën tjetër të viseve shqiptare dhe kështu të fitohet autonomia e Shqipërisë.²⁹ Me këtë rast iu dërgua memorandum Portës së Lartë dhe Fuqive të Mëdha për t'i njohur Shqipërisë të drejtat e një province autonome.³⁰ Në këtë kohë Idriz Seferi po përgatiste Gjilanin dhe rrethinën e tij për të sulmuar Kaçanikun.³¹ Për këtë çështje ai po interesohej që të çonte në këmbë tërë sanxhakun e Prishtinës.³² Kështu, ishte e domosdoshme që në Gjilan të shpërthente kryengritja sa më shpejtë, gjë e cila ndodhi në fillim të muajit korrik.³³ Qëllimi

Selanik, Vjenë 25 janar 1912.

27 *Kryengritja Shqiptare e vitit 1912 në dokumente serbe*, përgatitur nga Zekeria Cana, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2008, f. 204.

28 Po aty, f. 256.

29 AIHT, Vj-22-5-581, Telegram i konsullit austro-hungarez dërguar MPJ në Vjenë, 22 maj 1912.

30 Nevila Nika, *Përmbledhje dokumentesh mbi kryengritjet shqiptare (1910-1912)*, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2003, f. 223.

31 *Kryengritja Shqiptare e vitit 1912 në dokumente serbe*, f. 263.

32 *Dokumente franceze për Shqipërinë dhe shqiptarët më 1912*, zgjedhi, përgatiti dhe redaktoi Prof. dr. Muhamet Shatri, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2004, f. 140.

33 R. Abdyli, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1911-1912*, f. 296-297.

i Idriz Seferit dhe udhëheqësve të tjerë të kryengritjes ishte zënia e Grykës së Kaçanikut, gjë që do të paralizonte shtimin e forcave ushtarake osmane në drejtim të Vilajetit të Kosovës. Prandaj, ai së bashku me dy mijë kryengritës do të marshonte drejt Kaçanikut.³⁴

Kështu, më 23 korrik 1912 ishte zhvilluar një përleshje e armatosur midis kryengritësve të Shkupit, Gjilanit dhe të Tetovës me forcat e vendosura në Grykën e Kaçanikut. Të nesërmen forcat osmane kishin pësuar disfatë, ndërsa ushtarët ishin zënë rob, u çarmatosën dhe u liruan.³⁵ Për më tepër, kryengritësit e kazasë së Gjilanit kishin njoftuar përmes të dërguarve të tyre fshatrat e Karadakut të Shkupit për të përgatitur sasi të mjaftueshme ushqimi³⁶, që me gjasë tregonte planet e tyre për t'u nisur në drejtim të Shkupit. Për këtë çështje, me porosinë e tij ishin grumbulluar rreth 1000 shqiptarë kryengritës nga kazaja e Preshevës për të sulmuar Shkupin.³⁷ Ai u kishte shkaktuar dëme të shumta trupave të rregullta osmane.³⁸ Po ashtu, në këtë ditë, krerët kryengritës të kazasë së Gjilanit, me përfaqësues Idriz Seferin e Bejtullah Agën, së bashku me krerët kryengritës të kazasë së Tetovës dhe Shkupit, Mehmet Pashë Derallën dhe Sait Idriz Hoxhën, kishin mbajtur një mbledhje në Pozheran, me ç'rast ishte vendosur që të sulmohej edhe Gjilani.³⁹ Ndërkaq, pas 5 ditësh u mbajt një mbledhje tjetër në Pozheran, ku morën pjesë Bajram Curri, Riza beg Kryeziu, Idriz Seferi, Menduh Beu dhe krerë të tjerë të kësaj ane dhe ranë në një mendje për vazhdimin e luftës së armatosur deri në realizimin e platformës autonomiste të kryengritjes.⁴⁰

34 *Kryengritja Shqiptare e vitit 1912 në dokumente serbe*, f. 395.

35 R. Abdyl, *Levizja Kombetare Shqiptare 1911-1912*, f. 322.

36 Po aty, f. 323.

37 *Kryengritja Shqiptare e vitit 1912 në dokumente serbe*, f. 469.

38 *Dokumente franceze për Shqipërinë dhe shqiptarët më 1912*, f. 208.

39 R. Abdyl, *Levizja Kombetare Shqiptare 1911-1912*, f. 326.

40 Naim Halimi, *Levizja Kombetare Shqiptare në trevën e Karadakut (1908-1912)*, Kumanovë, 2001, f. 242.

Më 26 korrik 1912 forcat e para kryengritëse prej 2000 vetash ishin futur në Gjilan pa hasur në rezistencë të ushtrisë osmane, ndërsa 2000 të tjerë po qëndronin në rrethinën e tij.⁴¹ Idriz Seferi, derisa gjatë kësaj kohe po qëndronte jashtë qytetit së bashku me bashkëlufëtaret e tij, u ndesh me forcat osmane të dërguara nga Shkupi dhe Kumanova dhe i theu ato, gjë që i hapi rrugë dominimit të kryengritësve në gjithë kazanë e Gjilanit. Pas kësaj fitoreje, më 28 korrik 1912, ai hyri në Gjilan së bashkë me 2000 kryengritës, të cilët u pritën nga populli në mënyrë madhështore.⁴² Futja e Idriz Seferit në Gjilan shënoi njëkohësisht edhe pushtimin e tij nga ana e forcave kryengritëse.⁴³ Meqenëse Stambolli ishte mjaft i shqetësuar me situatën e krijuar në Shqipëri, u vendos që të formohej një komision qeveritar dhe të dërgohej në Vilajetin e Kosovës, aty ku vala e kryengritjes ishte më e madhe, dhe të diskutonte për arritjen e një marrëveshje me kryengritësit. Më të dëgjuar për arritjen e këtij komisioni, Idriz Seferi së bashku me krerë të tjerë të Gjilanit dhe rrethinës, të nesërmen kishin arritur në Prishtinë për të marrë pjesë në bisedimet që do të zhvilloheshin me këtë komision⁴⁴, të cilat nisën mbasditë.⁴⁵ Gjatë kohës sa po zhvilloheshin bisedimet mes Komisionit qeveritar të kryesuar nga Ibrahim Pasha, derisa ky i fundit kishte nisur fjalën dhe po kritikonte shqiptarët për gjoja dëmin që po i shkaktonin Perandorisë me këtë kryengritje, Idriz Seferi kishte ndërhyrë: "*A mos është ky ai i cili e kishte shitur Tripolin?*", të cilin Perandoria Osmane e kishte humbur në luftën e saj me Italinë një vit më parë. Ai nuk donte bisedime me Komisionin qeveritar, por kërkonte autonominë e Shqipërisë.⁴⁶

41 Po aty, f. 238.

42 "Politika", Beograd, 18/31.7.1912.

43 *Dokumente franceze për Shqipërinë dhe shqiptarët më 1912*, f. 223.

44 *Kryengritja Shqiptare e vitit 1912 në dokumente serbe*, f. 447.

45 *Dokumente franceze për Shqipërinë dhe shqiptarët më 1912*, f. 223.

46 Shukri Rahimi, *Lufta e shqiptarëve për autonomi (1897-1912)*, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore të KSA të Kosovës, Prishtinë, 1978, f. 216

Meqenëse bisedimet nuk patën sukses, Idriz Seferi përmes një telegrami nga Prishtina kishte kërkuar prej kryengritësve të kazasë së Gjilanit që të mobilizoheshin të armatosur. Ai u kthye në Gjilan për të grumbulluar kryengritësit, ndërsa krerët e tjerë të kazasë u nisën me tren për Ferizaj.⁴⁷ Idriz Seferi me 5000 kryengritës kishte ardhur më 2 gusht në Ferizaj.⁴⁸

Meqenëse “14 pikat e Hasan Prishtinës” të hartuara në Kuvendin e Ferizajt, nuk kishin marrë akoma përgjigje, Idriz Seferi së bashku me Isa Boletinin po hartonin planin e fshehtë për çlirimin e Shkupit, i cili parashihte depërtimin në Shkup, jo përmes Grykës së Kaçanikut ku ishte koncentruar një forcë e konsiderueshme ushtarake osmane, por përmes rrugëve të Kardakut të Gjilanit dhe Karadakut të Shkupit, Preshevës e Kumanovës. Ky plan sigurisht se po shkonte drejt realizmit të tij, pasi që mijëra kryengritës tashmë ishin përqendruar në Gjilan nga i tërë Vilajeti i Kosovës. Për ushqimin e tyre ishin angazhuar 4 furra të qytetit.⁴⁹

Kryengritja e Përgjithshme Shqiptare, në të cilën Idriz Seferi luajti një rol të rëndësishëm përkrah Isa Boletinit, Bajram Currit e Riza beg Kryeziut, kishte marr fund me marshimin e kryengritësve në Shkup nga 11 gushti dhe çlirimit të tij më 12 gusht 1912. Me ta ishin bashkuar edhe ushtarë osmanë të cilët ishin të veshur në uniforma, por në kokë mbanin kësulën e bardhë shqiptare, pasi që një fraksion prej kryengritësve synonte të marshojë në Selanik, Ibrahim Pasha, i cili më 17 gusht kishte ardhur në Shkup nga Prishtina, kishte vendosur ta pengonte këtë synim të shqiptarëve, duke kërkuar gatishmëri të forcave osmane që ndodheshin jashtë Shkupit. Ndonëse më 18 gusht ai u kishte bërë thirrje në formë ultimatumit që kryengritësit më 18 gusht

47 Aliriza Selmani, *Gjilani me rrethinë (1908-1912)*, Lidhja e Historianëve Shqiptar “Ali Hadri”, Prishtinë, 1998, f. 254-256.

48 N. Halimi, *vep. e cit.*, f. 245.

49 A. Selmani, *vep. e cit.*, f. 258-259.

brenda 24 orëve të largoheshin nga Shkupi dhe të ktheheshin në vendet e tyre. kjo gjendje kishte shkaktuar panik tek popullsia e qytetit. Mirëpo, Ibrahim Pasha njoftonte se qeveria qendrore kishte vendosur të pranonte kërkesat e shqiptarëve. Tërheqja e shqiptarëve u bë më 20 gusht. ndërsa 24 orë më vonë nuk u pa asnjë kryengritës në qytetin e Shkupit. Ata u larguan nga Shkupi dhe kërcënuan se do të ktheheshin përsëri në rast se kërkesat e tyre të pranuar nuk do të plotësoheshin deri në atë kohë.⁵⁰

Meqenëse Kryengritja e Përgjithshme kundërosmane përfundoi, atëherë muajt që pasuan u karakterizuan me zëvendësimin e nëpunësve osmanë me nëpunës shqiptarë. Mirëpo, duke ndjerë se rruga drejt formimit të një shteti autonom ose edhe të pavarur shqiptar nuk shikohej me sy të mirë nga Alenaca Ballkanike, ngase një Shqipëri autonome ose e pavarur pamundësonte realizimin e aspiratave ekspansioniste të shteteve fqinje ballkanike në kurriz të viseve shqiptare, këto shtete vendosën t'i shpallin luftë Perandorisë Osmane në tetor të vitit 1912. Në një situatë të tillë, mjaft të rrezikshme për shqiptarët, Idriz Seferi me luftëtarët e tij u gjend në ballë të detyrës për mbrojtjen e trupit të atdheut. Pas një tubimi të mbajtur në Gjilan, u vendos që t'i bëhej rezistencë ushtrive serbe që ishin nisur në drejtim të viseve shqiptare. Qëndresa kryesore u bë në fshatin Svircë, ku Idriz Seferi me bashkëluftëtarët e tij për një ditë të tërë i bëri ballë ushtrisë së rregullt serbe dhe të armatosur mirë. Si nga ana e forcave serbe dhe atyre vullnetare shqiptare pati humbje të mëdha. Mirëpo, Idriz Seferi me bashkëluftëtarë u detyrua, që për shkak të numrit të pabarabartë të forcave dhe armatimit të dobët, të shpërndahej nga ky front i luftës.⁵¹ Më pas vazhdoi që në krye të mijëra luftëtarëve shqiptarë të luftojë

50 AIHT, Vj-22-14-1402, Raport i konsullatës austro-hungareze në Shkup drejtuar MPJ në Vjenë, 8 shtator 1912.

51 ASHAK, fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah *Brestovci*, Idriz *Seferi* – *kreshniku i Karadakut*, fejton, "Rilindja", Prishtinë, 28.1.1970, f. 13.

kundër agresorëve serbë në rajonet e Bujanocit, Gollakut, Llapit e Kumanovës, duke i shkaktuar ushtrisë serbe humbje të ndjeshme.⁵² Në nëntor të vitit 1912, derisa po qëndronte në Shkup në përpjekjet për të mbrojtur popullsinë nga shpërnguljet dhe valët e luftës ballkanike, së bashku me Hasan Prishtinën, Nexhip Dragën, Kasum Seferin dhe atdhetarë të tjerë, u kap dhe u burgos nga forcat serbe në Kalemegdan të Beogradit, ndërsa do të lirohej së bashku me ta në prill të vitit 1913.⁵³ Nga ky moment e deri në nëntor të vitit 1915 ai qëndroi në krye të drejtimit të çetave kryengritëse shqiptare në luftë kundër pushtuesve të rinj serbë, duke u shkaktuar atyre humbje të rënda. Duke mos pranuar asnjë okupues të viseve shqiptare, ai, ndonëse në moshë të shtyrë, do të vazhdojë luftën edhe kundër pushtuesve bullgarë gjatë gjithë kohës sa po zhvillohej Lufta e Parë Botërore. Në vitin 1916, sa ishte kryetar i Komunës së Zhegrës, zhvilloi një përleshje të armatosur me forcat e ushtrisë dhe xhandarmërisë bullgare derisa po qëndronte në ndërtesë të komunës, me ç'rast kishte arritur të çante rrethimin, por pas disa muajve u kap nga njësitë ushtarake bullgare dhe qëndroi në burg deri në mbarim të Luftës. Idriz Seferi nuk mund të pajtohej me vendimet e Konferencës së Paqes së Versajës (1919), sikurse me ato të Konferencës së Ambasadorëve në Londër (1912-1913), e cila do të linte Kosovën dhe vise të tjera shqiptare nën Mbretërinë Serbo-Kroato-Slllovene. Prandaj, deri në fund të jetës së tij, do të vazhdonte luftën e drejtë për çlirimin e këtyre viseve dhe bashkimin me Shqipërinë. Në ditët e fundit të jetës së tij, Idriz

52 ASHSh, *Fjalor enciklopedik shqiptar*, f. 2307.

53 Liman Rushiti, *Idriz Seferi dhe paria shqiptare në burgun e Beogradit, në Jeta dhe vepra e Idriz Seferit*, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2003, f. 133-142; Hakif Bajrami, *Pse Hasan Prishtina më 28 Nëntor 1912 nuk ishte në Kuvendin e Vlorës*,

“KOSOVA” nr. 24-25, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2003. f. 131; Zekeria Cana, *Politika e Serbisë kundrejt çështjes shqiptare 1903-1913*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2006, f. 273.

Seferi do të shprehej: “*Nuk paska ma vështirë për burrin se sa me vdekë në shtëpi*”. Kështu, komandanti dhe strategu i Karadakut, ndërroi jetë në moshën 80 vjeçare, më 25 mars të vitit 1927, në Zhegër, ku edhe u varros.⁵⁴

Idriz Seferi, mbetet një ndër figurat më emblematike, shëmbëlltyrë e udhëheqjes ushtarake, sakrificës e luftës për liri kulturore, arsimore, pavarësi politike dhe bashkim të viseve shqiptare në një shtet kombëtar së bashku me krerë të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në Gjilan dhe rrethinë⁵⁵ dhe përfaqësuesit tjerë kryesor të udhëheqjes popullore kundër pushtuesve të huaj. Për nder të jetës dhe veprës së tij heroike u thurën këngë në popull, u emëruan sheshe, rrugë, shkolla, shtypshkronja, organizata punuese, u ngritën buste e shtatore. Ai u be frymëzim edhe në artin letrar, muzikorë dhe në atë pamorë .

54 ASHAK, fondi: Gazetat dhe revistat, Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi – kreshniku i Karadakut*, fejtton, “Rilindja”, Prishtinë, 29-30.1.1970, f. 13; F. Rexhepi, *pun. i cit.*, f. 56-57.

55 S. Brestovci, *vep. e cit.*, f. 152-198.